

Εθνική Ζωή

ΓΕΝΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές σημαντικά ιστορικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας, όπως αποδίδονται στη λογοτεχνική εκδοχή τους.
- ❖ Να συνειδητοποιήσουν με ποιους τρόπους τα ιστορικά αυτά γεγονότα αποτυπώθηκαν σε λογοτεχνικά έργα, και να απολαύσουν την ιδιαίτερη γοητεία του λογοτεχνικού κειμένου που πραγματεύεται πρόσωπα και πράγματα της ιστορίας.
- ❖ Να κατανοήσουν τις διαφορετικές οπτικές μέσα από τις οποίες «βλέπουν» τα ιστορικά γεγονότα η ιστοριογραφία και η λογοτεχνία: η ιστορία περιγράφει τα γεγονότα και η λογοτεχνία τον αντίκτυπό τους στη ζωή των μυθιστορηματικών χαρακτήρων.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Α. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ο καθηγητής πέρα από την παραδοσιακή κειμενοκεντρική ανάλυση μεμονωμένων κειμένων μπορεί να χρησιμοποιήσει επικουρικά τα διδακτικά εγχειρίδια της Ιστορίας για να καταδείξει με τρόπο απτό στους μαθητές του τις διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αξιοποιούν το ιστορικό υλικό (π.χ. Έξοδος του Μεσολογγίου, γερμανική Κατοχή) η ιστοριογραφία και η λογοτεχνία. Όπου οι συνθήκες το επιτρέπουν, μπορεί να αποβεί θετική η παρακολούθηση ταινιών με ιστορική θεματολογία συναφή προς τα ανθολογημένα κείμενα (πριν ή ύστερα από τη διδασκαλία τους). Ο διδάσκων μπορεί, με τη συνεισφορά των μαθητών, να δημιουργήσει ένα πλούσιο αρχείο ταινιών (εγγραφή σχετικού τηλεοπτικού υλικού σε ταινίες βίντεο ή σε DVD κ.λπ.). Σε κάθε περίπτωση, πολλαπλά αξιοποιήσιμο παραμένει το εικαστικό υλικό που πλαισιώνει τα ανθολογημένα κείμενα. Σε άλλες περιπτώσεις ο σχολιασμός του συναφούς υλικού μπορεί να προηγείται της ανάλυσης του λογοτεχνικού κειμένου για να δίνεται το πρώτο ερέθισμα· σε άλλες να έπεται για καλύτερη εμπέδωση, και σε άλλες να ζητείται η συμμετοχή των μαθητών για τη συγκέντρωση εικόνων, φωτογραφιών, σκίτσων κ.ά.

Β. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τα παράλληλα κείμενα που προτείνονται στο πλαίσιο αυτής της θεματικής ενότητας αποσκοπούν στο να φωτίσουν πρόσωπα, περιστατικά και ιστορικές περιόδους (π.χ. η Έξοδος του Μεσολογγίου, τα χρόνια το '40 και της Κατοχής, τα γεγονότα του Πολυτεχνείου), ειδικότερα θεματικά μοτίβα (η παρουσία των πουλιών στο δημοτικό τραγούδι) και ειδικότερα λογοτεχνικά είδη (π.χ. τα κλέφτικα τραγούδια και η μυθιστορηματική βιογραφία). Όπως συμβαίνει και με τις άλλες ενότητες, τα παράλληλα κείμενα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για να επισημάνουν οι μαθητές τις ομοιότητες και τις αναλογίες με το ανθολογημένο κείμενο είτε για να εντοπίσουν και να συνειδητοποιήσουν τις διαφορετικές οπτικές μέσω των οποίων μπορεί να προσεγγιστεί ένα ιστορικό πρόσωπο ή γεγονός.

Γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΕΚΤΑΣΗ

Με την ολοκλήρωση της ενότητας ή ενδιάμεσα ο καθηγητής μπορεί να αναθέσει ευρύτερες ατομικές ή ομαδικές εργασίες, που αφορούν το ανέβασμα ενός θεατρικού έργου με υπόθεση αντλημένη από την Ιστορία (π.χ. *Το τίμημα της λευτεριάς* του Γ. Θεοδοκά) ή τη συγκέντρωση απομνημονευμάτων από πρόσωπα που έζησαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα (Μικρασιατική καταστροφή, Πόλεμος 1940-1941, γερμανική Κατοχή, δικτατορία των συνταγματαρχών, εξέγερση του Πολυτεχνείου) και τη μετάπλάσή τους από τους μαθητές σε διηγήματα ή ποιήματα. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες θα βιώσουν συναισθηματικά τα ιστορικά γεγονότα και θα συνειδητοποιήσουν το ρόλο της λογοτεχνίας στην καλλιτεχνική απεικόνιση και στη διάσωσή τους. Παράλληλα, η πραγματοποίηση επισκέψεων σε τοπικά μουσεία και η εστίαση του ενδιαφέροντος σε ιστορικά εκθέματα θα συμβάλει στην παραστατικότερη και βαθύτερη γνωριμία των μαθητών με το τοπικό ιστορικό παρελθόν (Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη, οικία του Ελευθέριου Βενιζέλου στο Θέρισο των Χανίων, Μουσείο Βρέλλη κέρινων ομοιωμάτων στα Γιάννενα, Ε.Λ.Ι.Α. κ.ά.).

Κλέφτικο τραγούδι

Ένας αϊτός περήφανος

Πηγή

Ν.Γ. Πολίτη, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα 1958⁴ (α' εκδ. 1914), σ. 41 (αρ. 24). Στο κείμενο που παραδίδει ο Ν.Γ. Πολίτης έγινε η εξής αλλαγή: στον τέταρτο στίχο η λέξη «μου» (= μόνο, αλλά) τροποποιήθηκε σε «μόν'» (= μόνο, αλλά). Επίσης η λέξη «κ'» τροποποιήθηκε σε «κι».

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τους αγώνες των κλεφτών και των αρματολών κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.
- ❖ Να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους στο δημοτικό τραγούδι μέσα από τη μελέτη της ειδικής κατηγορίας των κλέφτικων τραγουδιών.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η ζωή των κλεφτών και των αρματολών.
- ❖ Ο συνεχής και αδιάκοπος αγώνας για την ελευθερία και την προσωπική αξιοπρέπεια.
- ❖ Η φύση συμπαραστάτης στον αγώνα των κλεφτών.
- ❖ Η λιτότητα των εκφραστικών μέσων του δημοτικού τραγουδιού.
- ❖ Η αλληγορία ως εκφραστική τεχνική στα δημοτικά τραγούδια αλλά και στη λογοτεχνία γενικότερα.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το συγκεκριμένο κλέφτικο τραγούδι μπορεί να αποτελέσει αφορμή για να γίνει εκτενής αναφορά στους αγώνες των κλεφτών και των αρματολών, αλλά και γενικότερα των Ελλήνων, εναντίον του κατακτητή κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας. Μέσω της αλληγορικής περιγραφής της στάσης του κλέφτη, που από περηφάνια και αξιοπρέπεια δεν εγκαταλείπει τον αγώνα, μπορεί να συζητηθεί η αντίληψη για τον ηρωισμό και την παλικαριά των κλεφτών, όπως πέρασε αυτή στη λαϊκή συνείδηση και έγινε αντικείμενο θαυμασμού από τη λαϊκή μούσα.

Με αφορμή τους τελευταίους στίχους του τραγουδιού (αλλά και γενικότερα σε σχέση με την αλληγορική χρήση του αϊτού) αξίζει να επισημανθεί ένα συνηθισμένο μοτίβο των δημοτικών τραγουδιών, που είναι η προσωποποίηση της φύσης.

Εδώ ο αϊτός/κλέφτης συνομιλεί –και μάλιστα μαλώνει– με τον ήλιο, γιατί δεν τον βοηθά με τη θερμότητά του να επανέλθει στην ενεργό δράση. Η ίδια αλληγορική χρήση του αϊτού, όπως και των άλλων πουλιών που εμφανίζονται στα δημοτικά τραγούδια ως αφηγητές ή σχολιαστές ηρωικών πράξεων, δείχνει την εξοικείωση της λαϊκής μούσας με τη φύση και τα πλάσματά της. Σ' αυτήν ο λαός προβάλλει τα συναισθήματά του και αυτή ταυτίζεται με τους πόθους και τους αγώνες του.

Αξίζει, τέλος, να προσεχτεί η γλωσσική λιτότητα, χαρακτηριστικό γνώρισμα των δημοτικών τραγουδιών, όπου κυριαρχούν τα ρήματα και τα ουσιαστικά, ενώ τα επίθετα έχουν περιορισμένη παρουσία.

Παράλληλα κείμενα

Ως παράλληλα κείμενα μπορούν να διαβαστούν κλέφτικα τραγούδια από όλες τις κατηγορίες του είδους (για συγκεκριμένα πρόσωπα, για την καθημερινή ζωή των κλεφτών κ.ά.)· επίσης, να διαβαστούν άλλα αλληγορικά δημοτικά τραγούδια (κυρίως ερωτικά και μοιρολόγια), καθώς και ριζίτικα τραγούδια της Κρήτης.

Ειδικότερα για το μοτίβο του αίτου ως αλληγορικής απεικόνισης του περήφανου κλέφτη μπορούν να αξιοποιηθούν πελοποννησιακές παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού, που απόκεινται στο Λαογραφικό Αρχείο του Κέντρου Έρευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και που δημοσίευσε ο Γρηγόρης Σηφάκης («Πρόταση για μια συνοπτική έκδοση δημοτικών τραγουδιών», *ό.π.* [Βιβλιογραφία], σ. 209-219). Μπορεί ακόμα να αξιοποιηθούν το γνωστό δημοτικό τραγούδι «Του Όλυμπου και του Κίσαβου» (Ν.Γ. Πολίτη, αρ. 23) ή ο «Χρυσός αετός», παραλλαγές του οποίου βρίσκουμε δημοσιευμένες επίσης στη μελέτη του Σηφάκη (*ό.π.*). Παραθέτουμε μία από τις παραλλαγές αυτές:

*Απάνω στο Ξεμυτερό χρυσός αϊτός καθόταν
και με τον ήλιο μάλωνε, με το λαμπρό φεγγάρι:
– Ήλιε, για δε βαρείς κι εδώ, σε τούτ' την αποστιάδα,
να λιώσουνε τα κρούσταλλα, να λιώσουν και οι πάγοι,
τι εμάργωσαν τα νύχια μου, τα νυχοπόδαρά μου
και δεν μπορώ να πεταχτώ, ψηλά για να πετάξω,
για να χορτάσω αίματα και τούρκικα κουφάρια.*

(Λαγκάδια Γορτυνιάς)

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Ζητήστε από τους μαθητές να συγκεντρώσουν μελοποιημένα κλέφτικα τραγούδια, μερικά από τα οποία καλό είναι να ακουστούν και στην τάξη.
2. Μαθητές που συμμετέχουν στη χορωδία του σχολείου, σε συνεργασία με την καθηγήτρια ή τον καθηγητή της Μουσικής, να τραγουδήσουν κλέφτικα τραγούδια.
3. Ζητήστε από τους μαθητές να συγκεντρώσουν, με τη βοήθεια των συλλογών που αναφέρονται στη βιβλιογραφία (ή και άλλων που μπορούν να βρουν οι ίδιοι), αλληγορικά δημοτικά τραγούδια (όχι μόνο κλέφτικα αλλά και ερωτικά, μοιρολόγια, του Χάρου κ.ά.).

Βιβλιογραφία

Για την ιστορία των κλέφτικων τραγουδιών, τις συνθήκες γέννησης, το πνεύμα τους, τις κατηγορίες στις οποίες διακρίνονται, τις τεχνικές τους κ.ά. χρήσιμες είναι οι μελέτες των Γιάννη Μ. Αποστολάκη, *Το κλέφτικο τραγούδι. Το πνεύμα και η τέχνη του*, Αθήνα 1950, Αλέξη Πολίτη, *Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα*, Ερμής, Αθήνα 1981 (α' εκδ. 1973), και Γ.Μ. Σηφάκη, *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988.

Χρήσιμες είναι οι ανθολογήσεις των Δ. Πετρόπουλου, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τόμ. 1, Αθήνα 1958 (στη σειρά της Βασικής Βιβλιοθήκης, τόμ. 46), της Ακαδημίας Αθηνών, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (Εκλογή)*, τόμ. 1, Αθήνα 1962, και του Γ. Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, Ερμής, Αθήνα 1994 (α' εκδ. 1966).

Γιάννης Βλαχογιάννης

Η Έξοδος

Πηγή

Γ. Βλαχογιάννης, *Μεγάλα χρόνια*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., σ. 154-155.

Στόχοι

- ❖ Να κατανοήσουν οι μαθητές ποιες θυσίες μπορεί να υποστεί ο άνθρωπος για την ελευθερία και την αξιοπρέπειά του.
- ❖ Να προσλάβουν συναισθηματικά το κείμενο και να συγκινηθούν με τον ηρωισμό των αγωνιστών του Μεσολογγίου.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Οι οριακές στιγμές των επιλογών: η ελευθερία πάνω από τη ζωή.
- ❖ Μητρική αγάπη, αγάπη για την πατρίδα, επιβίωση.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Η προσέγγιση είναι καλό να εστιάσει στη σφαιρική παρουσίαση των τραγικών συνθηκών (πολιορκία και επικείμενη πτώση, πείνα, χηρεία και μοναξιά, ευθύνη της μάνας για τη ζωή του μικρού παιδιού της, υπεροπλία και υπεροχή των εχθρών, συνθήκες εξόδο εξαιρετικά δύσκολες), ώστε να φανεί η προσπάθεια της ανυπεράσπιστης γυναίκας να σώσει τη ζωή της κόρης της και τη δική της. Η ηρωίδα μάνα, υποτασσόμενη στην κοινή μοίρα των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, προκρίνει τον έντιμο θάνατο από μια δουλική ζωή. Το αδιέξοδο αυτό δηλώνεται έντεχνα από το Γ. Βλαχογιάννη με έντονες αντιθέσεις (ζωή-θάνατος, αποκλεισμός-ελευθερία, παιδική ηλικία-θάνατος, αδυναμία ηρωίδων-ισχύς αντιπάλων) και παράλληλη παρουσίαση οριακών καταστάσεων (αφόρητη πείνα, ερημιά και εγκατάλειψη, άνιση αντιμετώπιση αδύναμων γυναικών από πάνοπλους στρατιώτες του εχθρού), ώστε να εξαρθεί το μέγεθος της θυσίας και να αναδειχτεί ως μέγιστο αγαθό η ελευθερία. Η κατακλείδα εξισώνει την άδικη απώλεια του κοριτσιού με την πτώση του Μεσολογγίου. Οι μαθητές μπορούν να συγκρίνουν το κείμενο με τη γνωστή στροφή από το Θούριο «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή».

Παράλληλα κείμενα

1. Διονύσιος Σολωμός, *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* (από το Β' Σχεδιάσμα) στο *Ποιήματα και πεζά*, επιμέλεια – εισαγωγές Στυλιανός Αλεξίου, Στιγμή, Αθήνα 1994, σ. 259.

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνείει·
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;
οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ξέρει».*

2. Ανδρέας Κάλβος, *Λυρικά*, «Εις Σάμον» (ωδή τετάρτη), στροφές α'-γ' (Βλ. Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί*, φιλολογική επιμέλεια Γιάννης Δάλλας, Ωκεανίδα, Αθήνα 1997, σ. 205).

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να βρεθούν τα δραματικά σημεία του κειμένου και να δειχτεί η κλιμάκωσή τους μέχρι τη λύση.
2. Να εντοπίσουν οι μαθητές με ποιες φράσεις ή λέξεις φορτίζει συναισθηματικά ο Γ. Βλαχογιάννης το λόγο του.
3. Να βρουν οι μαθητές τη μελοποιημένη εκδοχή των ποιημάτων του Διον. Σολωμού και του Ανδρ. Κάλβου από το Γ. Μαρκόπουλο και το Μ. Θεοδωράκη αντίστοιχα.

Βιβλιογραφία

- Βλαχογιάννης Γιάννης, *Άπαντα*, επιμέλεια Γεώργ. Κουρνούτου, τόμοι 1-7, στη σειρά *Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών*, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1965-1967.
- Νέα Εστία*, τόμ. 44, τχ. 515 (Χριστούγεννα 1948: Αφιέρωμα στο Βλαχογιάννη).
- Πίστας Παναγιώτης Σ., «Λογοτεχνία και ιστορία: σύζευξη και διάκρισή τους στο αφηγηματικό έργο του Γιάννη Βλαχογιάννη. (Ερωτήσεις-ασκήσεις και σχόλια για τα βιβλία του *Μεγάλα χρόνια* και *Τα παλικάρια τα παλιά*)», περ. *Λόγος και Πράξη*, τχ. 4 (1977), σ. 22-34.
- Σταυροπούλου Έρη, «Γιάννης Βλαχογιάννης», *Η παλαιότερη πεζογραφία μας*, τόμ. 8, Σοκόλης, Αθήνα 1997, σ. 338-369 (όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία).

Παντελής Πρεβελάκης

Ο Κρητικός – Η Πολιτεία

Πηγή

Π. Πρεβελάκης, *Ο Κρητικός – Η Πολιτεία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα χ.χ., (απόσπασμα από το κεφ. «Το κατευόδιο ενός πολιτικού»).

Στόχοι

- ❖ Να μάθουν οι μαθητές για τη ζωή και το έργο του Έλληνα πολιτικού.
- ❖ Να εκτιμήσουν τη σημασία της πολιτικής σκέψης και να διακρίνουν το πολιτικό ήθος και το γνήσιο πατριωτισμό.
- ❖ Να αντιληφθούν τη σημασία του δημοκρατικού τρόπου διακυβέρνησης.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πολιτική προσωπικότητα. Αρχές και οράματα.
- ❖ Η σημασία της λαϊκής συμμετοχής στους εθνικούς αγώνες.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ένα μεγάλο τμήμα από το πεζογραφικό έργο του Π. Πρεβελάκη (η τριλογία «Ο Κρητικός»

εντάσσεται στην κατηγορία αυτή) συνδέεται στενά με την ιστορία της Κρήτης και, μέσω αυτής, με την ιστορία της Ελλάδας.

Μετά την επιτυχημένη επανάσταση στο Γουδί και τις συμβουλές του έμπειρου Ελ. Βενιζέλου στους συντελεστές της, κρίθηκε απαραίτητη η κλήση του από την Κρήτη στην Αθήνα. Ο Κρητικός πολιτικός παρουσιάζεται στο κείμενο ακριβώς μετά τη λήψη της απόφασής του να δεχτεί την πρόσκληση, στο κρίσιμο –και λογοτεχνικά ευνοϊκό– εκείνο σημείο της αναχώρησης από την Κρήτη και της μετάβασής του στην Αθήνα. Η συγκίνηση του αποχωρισμού σε συνδυασμό με την ανάληψη των μεγάλων ευθυνών προβληματίζουν τον Ελ. Βενιζέλο.

Ο αποχαιρετιστήριος λόγος, πολύ φορτισμένος συναισθηματικά, αποτελεί ευκαιρία για να σκιαγραφηθεί η μορφή του συνετού ηγέτη και, παράλληλα, μέσα από τις διατυπωθείσες πολιτικές αρχές του, να καταγραφούν τα στοιχεία εκείνα σύμφωνα με τα οποία πρέπει να διοικείται μια ευνομούμενη πολιτεία: είναι η υπηρεσία του δημόσιου συμφέροντος, η παρρησία και η ελεύθερη διατύπωση της γνώμης, η σωστή διαχείριση της εξουσίας, ο σεβασμός των συμφερόντων του λαού, η κατοχύρωση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Πρόκειται, σε τελευταία ανάλυση, για τις αρχές που, χάρη στον πατριωτισμό και την αυτοθυσία, στοιχειοθετούν την ελευθερία.

Παράλληλα κείμενα

1. Βλ. το ποίημα του Γεωργίου Σουρή (1918) με τίτλο «Στο Βενιζέλο»: *Χρυσοπτέρωτοι πετούνε, τόσοι πόθοι, τόσων θρύλων / και φωνάζει κόσμος σκλάβος, μεγαλόστομε Προφήτη, / φαίνεται πως είσαι κάποιος των Ιδαίων των Δακτύλων / που μεγάλωσαν τον Δία στις κορφές του Ψηλορείτη.* (Γεωργίου Σουρή, *Άπαντα*, τόμ. Δ', Γιοβάνης, Αθήνα 1966, σ. 374). Ως προφήτη παρουσιάζει και ο Μιλτιάδης Μαλακάσης τον Ελ. Βενιζέλο στο ποίημά του «Ελλάδα ανάσταση» (*Άπαντα Μαλακάση*, τόμ. Α', Alvin Redman [Hellas], Αθήνα 1964, σ. 349).
2. Για την Κρήτη βλ. το ποίημα του Κωστή Παλαμά «Ύμνος της Κρήτης» (*Άπαντα*, τόμ. Ζ', σ. 116-118) και του Λορέντζου Μαβίλη το σονέτο «Excelsior!» (σχετικό με την επανάσταση του 1896) και το σονέτο, επίσης, «Κρήτη» (Λορέντζος Μαβίλης, *Τα έργα*, σ. 144 και 137 αντίστοιχα).

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να αναζητήσουν οι μαθητές το σχετικό ψηφιακό δίσκο και να ακούσουν τη φωνή του Ελ. Βενιζέλου (είτε να εκφωνεί ομιλία του είτε να τραγουδά ριζίτικα τραγούδια).
2. Να βρουν λογοτεχνικά ή άλλα βιβλία που να αναφέρονται ολόκληρα ή σε μεμονωμένα τμήματά τους στον Ελ. Βενιζέλο. Επίσης, παλαιά περιοδικά ή εφημερίδες ή καρτ ποστάλ σχετικά με αυτόν.
3. Να επισκεφτούν το Μουσείο Ελ. Βενιζέλου στην Αθήνα (οδός Χρήστου Λαδά), να το περιγράψουν και να μάθουν τι είδους ιστορικό υλικό περιέχει.

Ενδεικτική αξιολόγηση

1. Ποια αισθήματα τρέφουν οι Έλληνες για τον Ελ. Βενιζέλο και πώς τα εκδηλώνουν; Απαντήστε, κάνοντας αναφορά σε συγκεκριμένα χωρία του κειμένου.
2. «Χωρίς τους καλούς πολιτικούς, το πολίτευμα, όποιο και να 'ναι, δε φτάνει για να

ευτυχήσει η πολιτεία». Συμφωνείτε ή όχι με αυτή την άποψη; Αιτιολογήστε την άποψή σας.

3. Τι εννοεί ο Ελ. Βενιζέλος λέγοντας ότι η μνήμη του Έλληνα πρέπει «να γεμίσει με ένα καινούριο Εικοσιένα»;
4. Επιλέξτε τρία επίθετα που κατά τη γνώμη σας αποδίδουν καίρια το χαρακτήρα του πολιτικού Ελ. Βενιζέλου.

Βιβλιογραφία

Για τον Ελ. Βενιζέλο, γενικά, βλ. την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών, τόμ. ΙΔ'. Για τον Π. Πρεβελάκη τα αφιερώματα των εντύπων *Τετράδια Ευθύνης*, αρ. 9 (1979) και *Νέα Εστία* (Χριστούγεννα 1986).

Δεκαβάλες Αντώνης, *Εισαγωγή στο λογοτεχνικό έργο του Πρεβελάκη*, Αθήνα 1976.

Μπουμπουλίδης Φαίδων, *Νεοέλληνες λογοτέχναι για τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Κείμενα και αναφορές*, Λέσχη Φιλελευθέρων, Αθήνα 1991.

Γιώργος Θεοτοκάς

Ανήμερα της 28ης Οκτωβρίου 1940

Πηγή

Γιώργος Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, πρόλογος Μαρκ Μαζάουερ, εισαγωγή – επιμέλεια Δημήτρης Τζιόβας, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005³, σ. 169-171.

Στόχοι

- ❖ Να δοθεί η αφορμή για να κατανοήσουν οι μαθητές πώς βίωσαν οι Έλληνες το συνταρακτικό γεγονός της έναρξης του ηρωικού έπους του '40-'41.
- ❖ Να συζητήσουν γύρω από τα ζητήματα της εθνικής ομοψυχίας και ομόνοιας μπροστά σε εθνικά προβλήματα.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η εθνική ομοψυχία και ομόνοια και η συμβολή τους στην επιτυχή έκβαση εθνικών υποθέσεων.
- ❖ Οι διαφορετικές αντιδράσεις των ανθρώπων απέναντι στο γεγονός του πολέμου.
- ❖ Πόλεμος και καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Το κείμενο αποτελεί μια αυθεντική περιγραφή-μαρτυρία γύρω από το πώς υποδέχτηκε ο αθηναϊκός λαός την είδηση της κήρυξης του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Ο Θεοτοκάς, αυτόπτης μάρτυρας και δρων πρόσωπο, καταγράφει στο ημερολόγιό του τα προσωπικά του συναισθήματα και τις σκέψεις που του γεννήθηκαν με αφορμή τις εκδηλώσεις των ανθρώπων.

Το απόσπασμα έχει την αξία του περισσότερο ως αυθεντική μαρτυρία και λιγότερο ως λογοτεχνικό κείμενο, χωρίς ωστόσο να στερείται αισθητικών αρετών. Άλλωστε, το ημερολογιακό κειμενικό είδος, εκτός από την ιστορική αξία που έχει, χαρακτηρίζεται από αμεσότητα και ζωντάνια. Η ανάγλυφη παρουσίαση των διαφορετικών αντιδράσεων του πλήθους (αγωνία, πόνος, συγκίνηση, πανικός, ψυχραιμία), τα κλιμακούμενα συναισθήματα του αφηγητή (έξαψη, απάθεια, ενθουσιασμός υπερηφάνεια κ.λπ.), οι συχνές αναφορές στον ωραίο καιρό και τις περιοχές της Αθήνας, δημιουργούν ένα ζωντανό σκηνικό μέσα στο οποίο ξεδιπλώνεται μια σημαντική σελίδα της νεότερης ιστορίας μας.

Αξίζει να σχολιάσουν και να δικαιολογήσουν οι μαθητές το γεγονός ότι οι άνθρωποι, ανάλογα με τα βιώματα και το χαρακτήρα τους, αντιδρούν διαφορετικά στο άκουσμα του πολέμου. Η γυναίκα, π.χ., που έζησε τη Μικρασιατική καταστροφή πανικοβάλλεται, η μάνα αγωνιά για τα παιδιά της, οι νεαροί και άπειροι από πόλεμο στρατιώτες διασκεδάζουν και ο αφηγητής περνά από διαφορετικές συναισθηματικές φάσεις.

Ιδιαίτερα προσεκτική πρέπει να είναι η αναφορά στα σημεία όπου προβάλλονται τα φυλετικά γνωρίσματα των Ελλήνων. Να συνδεθούν οι επισημάνσεις του αφηγητή με το ιστορικό γεγονός της ελληνικής άρνησης απέναντι στις ιταλικές αξιώσεις, το οποίο πράγματι δημιούργησε κύμα ομοψυχίας και εθνικού ενθουσιασμού, αλλά να μη γίνουν αφορμή για εθνικιστικές εξάρσεις.

Παράλληλο κείμενο

Να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στο απόσπασμα του Γ. Θεοτοκά και το κείμενο του Άγγ. Τερζάκη που ακολουθεί:

Άγγελος Τερζάκης, *Ελληνική Εποποιία (1940-1941)*, Αθήνα 1964, σ. 39-40:

Έξω ξημέρωνε η 28η Οκτωβρίου

Ένας άνεμος καινούργιος, ανυποψίαστος, άρχιζε να φυσάει πάνω στην Αθήνα.

Ήταν η ώρα 6 όταν οι σειρήνες της αντιαεροπορικής άμυνας ξύπνησαν την πολιτεία. Ο ουρανός ήταν πεντακάθαρος, λεύκαζε ο όρθρος, μύριζε δροσιά. Στους δρόμους, τους έρημους ακόμα, κρότησαν μερικά παραθυρόφυλλα, κάποιες μπαλκονόπορτες. Οι άνθρωποι ξυπνούσαν ξαφνιασμένοι, ρωτούσαν τους πρώτους διαβάτες. Ένα βουητό ανέβαινε λίγο-λίγο από γύρω, από μακριά, τα πρώτα ομαδικά βήματα πάφλασαν στην άσφαλτο. Μάτια υψώνονταν στον ουρανό, έψαχναν. Όμως σ' όλη αυτή την κίνηση που άρχιζε και πύκνωνε σε μικρές συντροφίες, σε ομάδες που ξεκινούσαν για τα κέντρα, δεν ξεχώριζες ταραχή ή αγωνία. Μια διάθεση ευφορίας, κέφι ανάλαφρο, αλλόκοτο, ξεσήκωνε τις ψυχές, πρωινό αγέρι που κολπώνει το πανί. Στα μάτια των ανθρώπων που αντικρίζονταν έφεγγε ένα χαρούμενο ξάφνιασμα, σάμπως όλος αυτός ο κόσμος, ο ίσαμε χτες βουτηγμένος στην καθημερινότητα και στη βιοπάλη, να μάθαινε ξαφνικά πως έχει μέσα του κρυμμένα νιάτα.

Συμπληρωματικές εργασίες

1. Να διαβάσουν με προσοχή το κείμενο του Γ. Θεοτοκά και να προσπαθήσουν να εξηγήσουν την αρχική φράση «Επιτέλους είμαστε μέσα!».

2. Να οργανωθεί επίσκεψη στο Φωτογραφικό Αρχείο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Σταδίου 13, τηλ. 210 3237617) και να γίνει ξενάγηση στις συλλογές που αναφέρονται στο ελληνοαλβανικό Έπος και στη γερμανική Κατοχή.

Βιβλιογραφία

- Βλάχος Γεώργιος Α., *Άρθρα του πολέμου 1940-1941*, Αετός, Αθήνα 1945.
- Γκώνιας Νίκος Γ., Ραπτοπούλου Σοφία Κ., *Το έπος του 1940 μέσα από τις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής. Ανθολογία για σχολικές γιορτές*, Πατάκης, Αθήνα 2000³.
- Η Ελλάδα του '40: Επιστημονικό Συμπόσιο*, 19 και 20 Απριλίου 1991, Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1993.
- Λαζογιώργος-Ελληνικός Δημήτριος, *Κορόιδο Μουσολίνι: Το Έπος του 1940 μέσα από τις γελοιογραφίες της εποχής*, Πελασγός, Αθήνα 2000.
- Νέα Εστία*, τόμ. 168, τχ. 1520 (1.11.1990: Αφιέρωμα στα πενήντα χρόνια από την 28η Οκτωβρίου 1940).
- Παπασπύρου-Καραδημητρίου Ευθυμία, *Το έπος του '40. Λαϊκή εικονογραφία*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 1987.
- Σπηλιωτοπούλου Μαρία, Προκόπης Παπαστρατής, *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944*. Από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών, Foreign Office 371, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2002.
- http://www1.fhw.gr/chronos/14/gr/1940_1945/war/02.html (ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού).

Δημήτρης Ψαθάς

Οι πιτσιρίκοι

Πηγή

Χάρης Σακελλαρίου, *Ανθολογία ελληνικού παιδικού διηγήματος*, Άγκυρα 1983, σ. 478-479.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές μέσα από το διήγημα τον πολύτροπο δημοσιογράφο και συγγραφέα Δημήτρη Ψαθά και να διασκεδάσουν με τη χιουμοριστική γραφή του.
- ❖ Να επεκτείνουν τη γνώση τους γύρω από τη γερμανική Κατοχή και την ελληνική Αντίσταση.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Η αγριότητα των Γερμανών κατακτητών αλλά και η αφέλειά τους.
- ❖ Το θάρρος και η ευρηματικότητα των μικρών αγωνιστών της ελευθερίας.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Ο Δημήτρης Ψαθάς είναι ο κορυφαίος ευθυμογράφος μας, ο οποίος επί σαράντα χρόνια δημοσίευε στην εφημερίδα *Τα Νέα* τα χρονογραφήματά του στη στήλη «Εύθυμα και

σοβαρά». Ασχολήθηκε με όλα σχεδόν τα είδη της δημοσιογραφίας και της πεζογραφίας: χρονογραφήματα, επιφυλλίδες, ρεπορτάζ, θέατρο, αφηγήματα, χρονικά, σενάρια κ.λπ.

Το διήγημα «Οι πιτσιρικοί» συγκεντρώνει μερικά από τα βασικά γνωρίσματα του χρονογράφου και ευθυμογράφου Δημ. Ψαθά, όπως είναι η ρεαλιστική απεικόνιση της κοινωνικής και ιστορικής πραγματικότητας, η γοργότητα της αφήγησης και ο χιουμοριστικός τόνος στην απόδοση δύσκολων καταστάσεων.

Καλό είναι στην αρχή να επισημανθούν τα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα του διηγήματος, που είναι ο δύσκολος χειμώνας στην Αθήνα του 1942, όταν, παρά το κρύο και την πείνα, ο λαός συνέχιζε την αντίστασή του κατά των κατακτητών. Το περιεχόμενο αναφέρεται ειδικά στη δράση των παιδιών που ένωσαν και τις δικές τους δυνάμεις στην υπόθεση της ελευθερίας, προκαλώντας, όπως μπορούσαν, φθορές στην πολεμική μηχανή των κατακτητών.

Στον «ακήρυκτο πόλεμο», δηλαδή τον ανεπίσημο, τον έξω από τις γνωστές πολεμικές τακτικές, οι πιτσιρικοί έχουν ως όπλο τους την πονηριά και τη λαχτάρα για λευτεριά. Ο Γερμανός στρατιώτης του διηγήματος μπορεί να διαθέτει υπεροπλία, αλλά σαν τον ομηρικό Πολύφημο έχει μυαλό αφελούς παιδιού και τελικά νικιέται στην αναμέτρηση με τους πιτσιρικούς.

Στο κείμενο του Δημ. Ψαθά κυριαρχεί ο διάλογος που δίνει γοργότητα, ζωντάνια και θεατρικότητα στην αφήγηση, αλλά και τα σχόλια του αφηγητή, με τα οποία ειρωνεύεται την υπεροπτική γερμανική ιδεολογία της υπεροχής, που καταρρίπτεται από μια ομάδα παιδιών!

Το χιούμορ του Δημ. Ψαθά αναδεικνύεται στους διαλόγους και κυρίως στη χρήση γερμανικών λέξεων και εκφράσεων της καθημερινότητας των παιδιών (μάπας, καρπαζά, χιτλερία κ.λπ.). Η όλη σκηνή ανάμεσα στο Ελληνόπουλο και το Γερμανό στρατιώτη θυμίζει τον Καραγκιόζη όταν μηχανεύεται τρόπους διαφυγής από τον Τούρκο κατακτητή.

Παράλληλα κείμενα

Οι μαθητές μπορούν να διαβάσουν το μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου* (Κέδρος, Αθήνα 2000⁶³), καθώς και άλλα αφηγήματα από τις δύο συλλογές του Δημ. Ψαθά *Χειμώνας του '41* (1945) (Μαρής, Αθήνα 1979) και *Αντίσταση* (1945) (εκδ. Μαρία Δ. Ψαθά, Αθήνα 2002), των οποίων η υπόθεση αφορά τη δράση των παιδιών στην Κατοχή.

Επίσης, υπάρχουν διηγήματα σχετικά με την Κατοχή και τον πόλεμο στο βιβλίο που επιμελήθηκε ο Θέμος Κορνάρος *Θυσίες και δάφνες του ελληνικού λαού*, Αναγέννησις, Αθήνα χ.χ.

Συμπληρωματική εργασία

Σε ποια σημεία του διηγήματος ο αφηγητής ειρωνεύεται τους Γερμανούς κατακτητές;

Διαθεματικές εργασίες

1. Να αναζητήσουν οι μαθητές στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.) (Αγίου Ανδρέα 5, Πλάκα, τηλ. 210 3211149 και 210 3250378) και να διαβάσουν αυθεντικά (ή ανατυπωμένα) τεύχη του νεανικού περιοδικού του Ανεμοδουρά *Ο Μικρός ήρωας*.

2. Να συγκεντρώσουν φωτογραφικό υλικό από εφημερίδες και περιοδικά, επιστολές της εποχής και αναμνηστικά αντικείμενα, ώστε να οργανώσουν μια έκθεση στο σχολείο τους στον εορτασμό της 28ης Οκτωβρίου.

Κύπρος Χρυσάνθης

17 του Νοέμβρη 1973

(Χαράματα)

Πηγή

Το μελάνι φωνάζει. Η 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία, εισαγωγή – ανθολόγηση Ηλίας Γκρης, Μεταίχιμο, Αθήνα 2003, σ. 157-158.

Στόχοι

- ❖ Να γνωρίσουν οι μαθητές τα γεγονότα που σχετίζονται με το Πολυτεχνείο και τον αγώνα των φοιτητών εναντίον της δικτατορίας.
- ❖ Να εκφράσουν τις απόψεις τους γύρω από τους αγώνες και τις θυσίες του ελληνικού λαού για την προάσπιση της δημοκρατίας.

Θεματικά κέντρα

- ❖ Νεολαία και αγώνες για την ελευθερία.
- ❖ Δικτατορίες και καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- ❖ Απότιση φόρου τιμής σε ανθρώπους και γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία.

Ενδεικτική ερμηνευτική προσέγγιση

Γραμμένο με αφορμή την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο και την καταστολή της από τις δυνάμεις των συνταγματαρχών, το ποίημα του Κύπριου Κύπρου Χρυσάνθη αναφέρεται στην «επόμενη ημέρα», δηλαδή στην ημέρα που ακολουθεί ύστερα από την εισβολή των τανκς και τη δολοφονία των φοιτητών. Το μεγαλύτερο μέρος του περιγράφει την εικόνα που εμφανίζουν οι γύρω από το Πολυτεχνείο δρόμοι αλλά και γενικότερα η Αθήνα, μετά τις συμπλοκές και την καταστολή της φοιτητικής εξέγερσης. Μέσα από αυτή την περιγραφή και με εμφανείς τις επιρροές από τις τεχνικές του συμβολισμού, ο ποιητής αφήνει να διαφανούν η διάθεση και τα συναισθήματα των πολιτών τις πρώτες αυτές ώρες: η γύμνια του τοπίου και η τρομακτική ησυχία («Ξέπνοοι οι λογής ήχοι, / αραιοί», «με τα γυμνά δέντρα, / τα φυλλώματα, / προβάλλουν τώρα, οι χώροι αδειανοί») αντικατοπτρίζουν τη στενόχωρη διάθεση και την αγωνία του κόσμου. Η υγρασία και το τσουχτερό κρύο («Στάζει τ' αγιάζι μέσα μας») επιτείνουν το αίσθημα του φόβου· το ίδιο και ο ήχος από τα άγρια γαβγίσματα των σκύλων («Αλυχτούνε, οι θεριεμένοι σκύλοι»). Ωστόσο, στην τελευταία στροφή το κλίμα αλλάζει με την ευχή να μην πάει χαμένη η θυσία των παιδιών, αλλά να γίνει αφετηρία για την απελευθέρωση της Αθήνας και της Ελλάδας από τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Στόχος που τελικά έγινε πραγματικότητα, γι' αυτό και τα γεγονότα του Πολυτεχνείου αποτελούν σταθμό στη μεταπολεμική ελληνική ιστορία.

Παράλληλα κείμενα

Στην εξέγερση του Πολυτεχνείου και στη θυσία των φοιτητών αναφέρεται το ποίημα της Λένας Παππά «Στους σκοτωμένους σπουδαστές του Νοεμβρίου»:

*Μάτια κλειδωμένα, χέρια παγωμένα
κείτεται
–δεκαοχτώ χρονώ ήτανε δεν ήτανε–
για να έχω εγώ πουλιά-φτερά στα χέρια μου,
και συ το σπιτάκι σου,
μια γλάστρα με βασιλικό στο πεζουλάκι
και τα παιδιά μας ξένοιαστα να χτίζουνε το μέλλον.*

*Η μάνα του τον περιμένει και δεν έρχεται,
η άνοιξη του παίζει και δεν τηνε ξέρει πια.
Στις φλέβες του αίμα σταματημένο και πικρό,
γυαλί σπασμένο ο κόσμος, σωριασμένο πάνω του.
Για να έχω εγώ τον άσπρο μου ύπνο
και συ γαρίφαλο χαμόγελο στο στόμα σου,
για να 'χουν τα παιδιά μας το δικό τους ήλιο...*

περ. Ευθύνη, τχ. 35

Πολλά ποιητικά και πεζά κείμενα για το Πολυτεχνείο περιλαμβάνονται στους τόμους και τις ανθολογίες που αναφέρονται στη Βιβλιογραφία. Ειδικότερα, όσον αφορά τη θυσία νέων ανθρώπων για τα ιδανικά της ελευθερίας και της αρετής, μπορούν να αξιοποιηθούν η ωδή «Εις τον Ιερών Λόχον» του Ανδρ. Κάλβου και το Άσμα ηρωικό και πένθιμο για το χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας του Οδ. Ελύτη, ποιήματα γραμμένα για αντίστοιχες περιπτώσεις της ελληνικής ιστορίας.

Διαθεματικές εργασίες

1. Να ανατεθεί σε ομάδες μαθητών να συγκεντρώσουν υλικό από βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά (φωτογραφίες, αφίσες, χρονικά κ.ά.) σχετικά με την εξέγερση του Πολυτεχνείου και να δημιουργήσουν μια έκθεση τη μέρα της επετείου.
2. Ομάδες μαθητών να αναλάβουν να πάρουν συνεντεύξεις από πρόσωπα που συμμετείχαν ή ασχολήθηκαν ιστορικά ή δημοσιογραφικά με την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

Βιβλιογραφία

- Αντιφασιστικά '67-'74, Γραμμή, Αθήνα 1984.
Γιάννου Γιάννης, Πολυτεχνείο '73. Εορταστική ανθολογία, Gutenberg, Αθήνα 1997.
Μητροπούλου Κωστούλα, Το χρονικό των τριών ημερών, Κέδρος, Αθήνα 1974.
Το μελάνι φωνάζει. Η 17η Νοέμβρη 1973 στη λογοτεχνία, εισαγωγή – ανθολόγηση Ηλίας Γκρης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
Φάτσης Γιάννης, Πολυτεχνείο '73. Εξέγερση, κατάληψη, εισβολή, Καστανιώτης, Αθήνα 1993³.

